

Insekternas litteraturhistoria, del 26.

Fjärilslarven som dog - Jevgenij Zamjatin

Zamjatin's moraliska testamente

GÖRAN SJÖBERG & ANDERS NILSSON

För ovanlighetens skull ska vi denna gång ta oss an en nyutkommen bok, i alla fall i svensk version, nämligen 'Berättelsen om det viktigaste', av Jevgenij Zamjatin. Den kom dock ut redan 1923 på ryska. Zamjatin föddes 1884 i en stad vid Dons övre lopp. Han utbildade sig till mariningenjör i Sankt Petersburg och kom som skeppsbyggare att resa mycket i Ryssland. Som oppositionell mot tsarregeringen tvingas han dessutom till inre exil ett antal gånger, med positiva resultat för sitt författande. Efter revolutionen var han inte mindre aktiv utan satt i styrelsen i Allryska författarunionen. Han kom dock att förföljas under hela 1920-talet för sin oräddhets och vassa pennas skull. Han skrev, liksom för övrigt vår förre författare Jan Larri, en satirisk science-fiction-roman. I romanen 'Vi' beskrivs ett kommunistiskt samhälle 800 år framåt i tiden. Den kom att ges ut på engelska och på ryska i en emigranttidning vilket sågs som landsförräderi.

Jan Larri å sin sida gav 1931 ut framtidsutopin 'Lyckans land', och 1940 skickade han anonymt till Stalin manuskriptet till 'Besökare från himlen' som beskriver livet i Sovjetunionen 117 år efter kommunismens införande ur en besökande marsians synvinkel. Flera likheter finns mellan Larri och Zamjatin. Larri var endast 6 år yngre, och även Zamjatin skrev brev till Stalin:

"Enligt sovjetisk lag är det näst strängaste straffet utvisning av brottslingen ur landet. Om jag verkligen är brottslig och bör straffas, så tror jag ändå att jag förtjänar ett mindre tungt straff än den litterära döden, och därför ber jag att denna dom ändras till utvisning ur Sovjetunionen....."

Då Larri, som skrivit anonymt, blev sänd till Gulag, så fick Zamjatin, såsom han bett om, tillstånd att resa utomlands vilket han gjorde 1931. Han kom dock inte att ha någon större framgång i Väst, utan dog redan 1937 i Paris. Zamjatin är en oförtjänt

Zamjatin tecknad av Jurij Annenkov 1921.

lite känd författare med stor bredd och med stora litterära förtjänster.

Zamjatins mest experimentella verk, långnovellen 'Berättelsen om det viktigaste' har ett utpräglat insektsmotiv. Redan i första stycket möts läsaren av detta:

EN VÄRLD: en syren, evig och gränslöst stor. I denna värld är jag en gyllenskar fjärilslarv, Rhopalocera, med ett horn på bakkdelen. Idag skall jag förpuppas och dö, söndersliten i smärtor skall min kropp ligga krökt och böjd i en båge, en spänd, darrande bro. Om jag kunde skrika – om jag bara kunde skrika! – då skulle alla höra mig. Men jag är stum.

Larvens horn på bakkdelen antyder starkt att Zamjatin haft en svärmarlarv i tankarna, vilket bryter mot namnet Rhopalocera som avser dagfjärilar.

Över jorden, likt tankar, går molnen. Somliga i höjden, muntert och lätt, skära och tunna som flickors sommarklänningar; andra går lägre, tyngre, långsammare, stålgrå och blå. Likt en mörk vinge drar molnens skuggor hastigt fram över vattnet, över leriga skjortor, över ansikten och löv. I dessa skuggor – Rhopalocera kastar förtvivlat sitt huvud från sida till sida, och skotten hörs allt oftare: solen stör inte, det är lättare att sikta.

.....

Världarna mötte varandra, och larven Rhopalocera kom in i Kukoverovs värld, i Taljas värld, i min värld, i er – det hände på pingstdagen, i Kelbujskogen.

....

Kukoverov finner inga ord, han måste gripa tag i en syrenkvist och knäcka den, vet inte varför. Kvisten darrar till – och ned flyger den silkesgula Rhopalocera, rakt i knät på Talja, rakt i den varma dalgången i hennes klänning, uppfylld av sol och kropp. Där kröker den ihop sig, spänd i smärtor, och om det bara gick att skrika – gick det bara att skrika att man i morgon måste dö!

...

Förutom i syrenen, så utspelas romanen i en rysk by, där sovjetsoldater kämpar mot bönder, och samtidigt på en främmande planet, där de sista människorna kämpar om luften som håller på att ta slut.

Fjärilslarven Rhopalocera står kanske för det skyddslösa utsatta livet, som den

unga kvinnan Talja ömt vårdar. Larven dör dock till slut, kanske som en pendang, eller allegori, över en annan död.

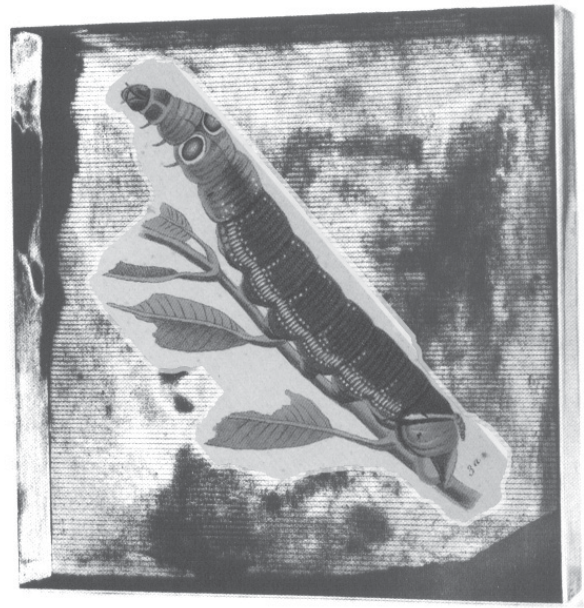
Skymning, allt tycks gjort av glas, ohörbart ilar fladdermössen fram, kors och tvärs över gatan. Kukoverov stiger in i en trädgård. Syrenens mörka bladverk, Taljas vita klänning, smärtsamt vit, och ansiktet gömt. Hon lutar sig framåt:

–Vill ni titta? Jag tog med den hem från skogen... nej, här är han, här, längre ned...

Han – det är *Rhopalocera*, en hopdragen, orörlig värld, redo att dö i morgon. Och av denna morgondag, och av morgonen som var i skogen, och av den lätta darrningen i Taljas röst – plötsligt står Kukoverovs hjärta vidöppet, det går inte att andas – och det är löjligt, befängt! – men i hans ögon: tårar, och han lutar sig tyst framåt, hakan sträcks fram och rör vid en sval, daggvåt syren.

.....

Hon böjer sig fram med ansiktet mot de svala blommorna, hennes ansikte är fuktigt, och syrenen är fuktig av dagg. Där, lite längre ned, på ett stålkallt löv, ligger *Rhopaloceras* förpuppade, döda lilla kropp, sammanrullad och invirad som i spindelväv. Och från denna orörliga kropp, som från en sten i vattnet, löper hastiga, darrande cirklar allt vidare, allt längre bort. Taljas ögon spärras upp, de slås upp på vid gavel, som dörrarna i ett hus där någon dött, och hon ser det framför sig, till slut ser hon det tydligt: en annan kropp, även den orörlig, med stelnade händer och ett finger gult av tobaksrök. Det är ofattbart, otänkbart, så något måste ske nu,

snabbare, snabbare, det går inte att stå kvar här längre och lyssna på detta ihållande ylande.

Romanen är även i övrigt fylld av insekter – särskilt humlor men även myror och flugor m m. Dessa passar bra in i Zamjatins expressionism full av antydningar.

Mycket lågt, inom sig, fortsätter han: det kanske börjar redan i morgon, eller i övermorgon, snabbare nu, se på himlen medan du kan, se på syrenen där, på humlan som bökar bland blommorna, se mer – se någonting mer...

På slutet får vi skåda en apokalyps som öppnar för olika tolkningar från läsarens sida. Kanske är den en allegori för vår förtvivlade kamp mot varandra även på jorden?

Över huvud taget är Zamjatins personer offer för omständigheter och sina öden. De sprattlar förtvivlat i livets nät men åker ändå dit förr eller senare. Den fria viljan

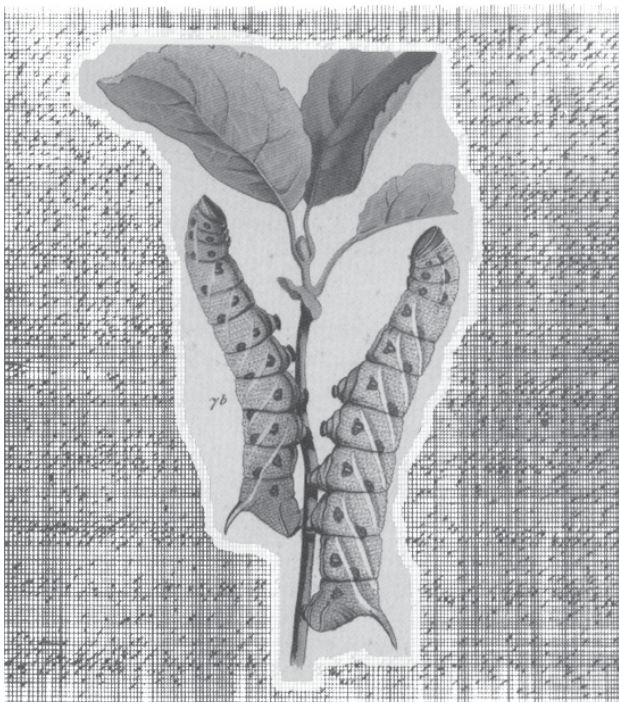
visar sig till sist vara en illusion. I en annan långnovell 'Livet i norr' från 1918, om livet i en by vid ishavet, blir fiskarpojken och lappflickan ett par men handelsmannen har andra planer. Zamjatin beskriver med naturen hur årstiderna passerar.

Myggor börjar sjunga. I den gröna sammetsmossan rodnar hjortronen som kyliga koraller och odonen lyser matt blå. Någonstans i fjärran brinner skogen, solen flyter fram i en vit dimma.

...

Solen håller på att gå upp. I de gröna tallbarren hänger daggdroppar, där brinner rosa och gröna eldar. Gud vare lov: en ny dag randas! Solen stiger högre och högre, himlen är blå. Upp i det blå virvlar två gula fjärilar, deras kroppar klistras samman, de flyger vidare – i en kropp.

Munken Ivan Romanitj skuggar med handen för ögonen, tittar uppåt och ler: Gud vare lov. . .

'Vi' är en utpräglad dystopi och kanske litteraturhistoriens kyligaste och skoningslösaste sciencefiction-satir, trots hård konkurrens från 'Kalloccain', 'Du sköna nya värld' och '1984'. Den har hyllats av bland annat Karl Vennberg i en recension: "Den har en handling som bränner i sin satiriska klarhet. Koncentrationen kunde inte vara strängare, den språkliga utformningen inte intensivare, balansen inte mera fulländad".

Boken skrevs redan 1921 men kunde inte ges ut i Sovjetunionen. År 1924 kom den ut på engelska och först därefter på ryska i emigranttidningen Volja Rossii i Prag 1927. Att Zamjatin efter detta över huvud taget överlevde, och fick utvandra, är ett mirakel. Boken förebådar på ett kusligt sätt 1900-talets kommande totalitära samhällen, inte minst de som kallat sig socialistiska. Då invånarna samlas för att enhälligt återvälja sin Välgörare tänker man osökt direkt på dagens Nordkorea.

Denna sterila högteknologiska värld är uppförd i glasmaterial och inget familjeliv tillåts. Huvudpersonen D-503 är rymdskeppskonstruktör (liksom Zamjatin var skeppsbyggare!) och leder bygget av den stora farkosten INTEGRAL. Han förälskar sig i den fängslade kvinnan I-330 som visar sig höra till en hemlig rebellrörelse mot Den Enda Staten, Beskyddarna och Välgöraren.

Boken är uppbyggd av ett antal anteckningar och Anteckning nr 23 har temat blommor, honung och bin. D har ett hemligt möte med I i sin lägenhet.

Hon tog mitt ansikte - hela min varelse - mellan sina händer och lyfte upp mitt huvud.

- Nå, hur står det till med ”de plikter som åvilar varje hederligt nummer”? Vad säger ni?

Ljuva, vassa, vita tänder i ett snabbt leende. Hon var som ett bi, där hon satt uppflugnen i stolens öppna skål, hade både gadd och honung.

Plikterna, ja ... I tankarna gick jag igenom de sista gångernas anteckningar. I dem fanns faktiskt inte en tanke om att jag i själva verket var tvungen att ...

Jag teg och log triumferande (och antagligen rätt dumt) och såg rakt in i hennes pupiller, först i den ena och så efter att ha böjt litet på huvudet i den andra, och i båda två såg jag mig själv, en liten, liten millimeterstor figur, instängd i dessa små regnbågs-skimrande fångelser. Så kände jag hennes honungssöta läppar mot mina och genomförs av blomningens ljuva smärta.

Välgöraren har konstruerat en maskin för att slutgiltigt operera bort fantasin ur människornas (’numrens’) hjärna. Händelseförloppet blir allt mer kaotiskt och D vet inte vad varken hans egen roll, eller än mindre I’s, är. D följer med rebellerna när de tar sig ut till andra sidan av Gröna Muren – där finns den okuvade naturen kvar, med växter, djur och håriga människoliknande varelser.

Bredvid mig stod I och log stort och lyckligt. Jag kände ett eldkol i mitt bröst och allt var med ens så lätt och nästan smärtsamt ljuvligt ...

Av vad som sedan skedde har bara enstaka fragment blivit kvar i mitt minne.

En fågel seglade långsamt förbi tätt över mig. Jag såg att den var levande alldeles som jag och att den vred på huvudet åt höger och åt

vänster och borrhade sina runda svarta ögon i mig..

En rygg med en glänsande elfenbensfärgad fäll. En mörk insekt med små skimrande genomskinliga vingar som kröp över ryggen i vilken det ryckte till gång på gång för att jaga bort insekten ...

Lövskuggornas sammanflätade gallerverk över marken, där människorna låg och tuggade på något som liknade de gamles legendariska föda, en lång gul frukt och ett stycke av någonting mörkt. En kvinna gav mig av det vilket gjorde mig full i skratt då jag inte visste om jag kunde äta det.

Kampen mellan Den Enda Staten och dess motståndare går vidare – vem vet hur den slutar..

I sitt skrivande verkar Zamjatin ha förenat naturalismen och naturromantiken. –Trots att han levat förföljd, först som bolsjevik och sedan som kontrarevolutionär, och svält i exilen, förlorade han enligt sina samtida aldrig sitt leende.

Källor

Jevgenij Zamjatin. 1971. Vi. Översättning: Sven Vallmark. Originalets titel: My (1920-talet). Aldus/Bonniers. 196 s. Första svenska utgåva 1959.

Jevgenij Zamjatin. 1981. Draken och andra berättelser. Översättning och efterskrift: Barbara Lönnqvist. Originalets titel: Drakon (1918). AWE/Gebbers. 302 s.

Jevgenij Zamjatin. 2006. Berättelse om det viktigaste. Översättning och efterord: Nils Håkanson. Originalets titel: Rasskaz o samom glavnom (1923). Ruin. 54 s.

Författarnas adresser:

Goran.Sjoberg@adm.slu.se

Kungsgatan 82, 903 31 Umeå

Anders.Nilsson@emg.umu.se

Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling